

УРОЦИТЕ НА ПОЕТА

(По повод 100-годишнината от рождението на Александър Блок)

Христо Дудевски

Всяка среща с поезията на Александър Блок е събитие в живота на добрия читател. И това е обяснимо. С Блок приключва развитието на руската предоктомврийска поезия и с него съвременен се трасира пътят към новата, революционната, съветската поезия. Патосът и отрицанието, толкова характерни за руските писатели от XIX в., Блок доведе в зрялото си творчество до краен предел и в същото време като поет и гражданин подкрепи и тръгна в крак с новото. Затова и за българските читатели Блок става близък не само по дълбокото славянско чувство, което лъха от всеки стих на творбите му, но и по омразата му към миналото, по романтичната му устременост напред, по вярата му в човека и великата родина — чувства, които той изразява с поразително поетично майсторство. Като имаше пред вид следоктомврийските поеми и стихове на поета, още през 1921 г. Гео Милев писа: „Русия — великата саможертва на човечеството — е синтезирана в поетическото дело на Александър Блок.“¹ Не по-малко точен в оценката си за него е и Г. Бакалов:

„Блок не дойде от Революцията, но когато се появи тя, той я посрещна възторжено. Душа романтична, жадуваща нови светове през бури и пламъци, той възприе Революцията като велика обновителка. Каквито и да бъдат нейните пътища, него го пленяват крайните ѝ цели. Блок не би бил поет, ако не видеше в Революцията една истинска поема, творима от милионите.“²

В този смисъл уроците на Блок не пресекват и в наши дни. В стиховете и поемите му и днес читателят продължава да намира отговор на въпросите за човешкото щастие, вълнуват го мислите му за историческите пътища на руския народ, интелигенцията и родината.

Уроците на Блок са многопосочни. С дистанцията на времето тяхната въздействена сила не намалява, а оброчно — увеличава се, става още по-разтърсваща духовете. Защото Блок е от истински големите, класиците, новаторите. Много вярно тази страна или черта на таланта му е определил Г. Цанев в спомените си „Руската класическа и съветска литература в моя живот“.

„Между първите лястовици на съветската литературна пролет силно впечатление на мен и на моите другари направиха „Дванадцать“ и „Скифы“ на Ал. Блок, известен у нас още преди революцията. С вдъхновение, на което само младостта е способна, ние декламирахме тия произведения и повтаряхме често отделни стихове като:

Мы на горе всем буржуям
мировой пожар раздуем.

Или:

Пока не поздно — старый меч в ножны!
Товарищи! Мы станем — братья!

¹ Везни, г. III, 1921, кн. 1.

² Г. Бакалов. Писатели и книги. Чужди литератури. С., Ч. I, 1925, с. 31.

...Това за нас не беше само нова поезия — това бяха революционни лозунги, влезли в нашия живот, израз на нашата борческа страст³ (курс. м., Хр. Д.).

Това трябва да се помни. Указанието на акад. Г. Цанев е методологически важно. След края на Първата световна война у нас беше създадена изключителна революционна ситуация. Готовността на българската работническа класа, бедните селяни и народната интелигенция да последват примера на своите руски братя се прояви в страната и на фронта и най-ярко чрез Владайското войнишко въстание (1918). С основание съвременниците на Блок, имах пред вид нашите революционни поети и критици-марксиста, с благодарност пишат, че образът на Октомврийската революция, нейните освободителни идеи навлизат в тяхното ново съзнание чрез неговото поетично творчество и конкретно чрез поемата „Дванадесетте“ и одата „Скити“.

И това е закономерно. Много интимно Блок разкрива личните си преживявания, чувства и мисли, но като всеки изключителен талант той ги поднася в такава естетическа обемна форма, че в тях се отразяват, обобщават и типизират преживявания, чувства и мисли на цели социални групи. При това резултатите от своите художествени наблюдения над много нравствено-духовни и обществени явления руският поет изобразява във вид на конкретно лице или събитие, в което по крайно своеобразен начин типизира свойствата, чертите на това лице или явление. И друго, не по-малко характерно за поетиката на Блок: в лириката му добиват особено значение съдържателността на формата и интонацията на думите, тяхната допълнителна смислова натовареност. При него всички тия въпроси на поетиката получават нова, своя характеристика. Така чрез структурата на строфата, с помощта на кратки, сякаш „задъхващи се“, непълни изрази, възклицания, отделно „настрани“ поставени думи Блок намира най-сигурния път към лирическа изява на своя съвременник, бил той мистично настроен, интелигент, влюбен юноша в „Непознатата“, увлечен в страстите цигански напеви, или пък гражданин, овладян от предчувствие за гибелта на дворянска Русия, гибел, която не го дърпа назад, а хвърля в трепетни размисли за идващото, новото, което той иска да види и поздрави. Толкова са много уроците на Блок. И това е, което го издига до положението на велик национален и световен лирик, за когото Маяковски със свойствената за него категоричност писа:

„Блок оказа огромно влияние върху цялата съвременна поезия. Някои и досега не могат да се откъснат от неговите омайващи стихове. . . Други преодоляха романтиката му от ранния период, обявиха ѝ поетическа война и като очистиха душите си от остатъците на символизма, прокопават основите на нови ритми, трупат камари от нови образи, скрепяват стихове с нови рими, полагат геройски труд, който съзидва поезията на бъдещето. Но и на едните, и на другите Блок еднакво е любовно паметен.“

Върху тази широка, интернационална основа трябва да търсим и откриваме уроците на Блок. В нашата критическа литература специално те са едни от най-мъчните и още нерешени проблеми. Причините за това са много. Ще се опитам да бъда по-конкретен.

1

С името на Александър Блок често се свързва появата на поколението от български поети-символисти от преди войните начало с Т. Траянов, Н. Лилиев, Д. Дебелянов, Хр. Ясенов, Ем. Попдимитров, Л. Стоянов и др. Това е литература декадентска, на полутонове, подчертано индивидуалистична.⁴ Разбира се, тук се преплита също влиянието на френските символисти А. Рембо, Ш. Бодлер, Е. Верхарн, от руските — на Ф. Сологуб, В. Брюсов, А. Белий, К. Балмонт. Но името на Блок се свързва и с *прехода* към революционната, следоктомврийската поезия. И най-същественото, неотразимото — Блок и Брюсов дават велик пример на вяроност и любов към народа — те остават в родината си, приобщават се към освободителното дело на

³ Ехото на Октомври. Статии и спомени. С., 1977, с. 89—90.

⁴ Вж. Г. Цанев. Октомврийската революция и българската литература. — В: По пътя на реализма. С., 1960; Р. Ликова. За някои особености на българската поезия. 1923—1944. С., 1962; Г. Марков. Гео Милев. С., 1964; П. Зарев. Панорама на българската литература. Т. III. С., 1971; Н. Андонова. Гео Милев. С., 1974, и др.

Октомври. И дотолкова от гледна точка на позицията им към народните антибуржоазни течения тяхното следоктомврийско творчество има принципно важно значение както в историята на руската съветска литература, така и в развоя на световната революционна и социалистическа поезия. В спомените на Людмил Стоянов, написани по наша анкета, справедливо е казано: „Това, че един поет-символист като Блок приема Октомврийската революция, се яви като откровение за младите литератори у нас и в редица други страни. Въпросът да се приеме руската революция или не беше решен в положителен смисъл.“ По-нататък Стоянов прави съществена добавка: „Нека не забравяме, че такава борба за или *против* съществуваше в съзнанието на всеки интелигент и трябваше да се яви някой малък тласък, за да наклони съзнанието към желаното решение.“⁵

Тия думи на Л. Стоянов, съвременник и поклонник на Блоквата поезия, днес добиват значение на автентичен документ от епохата. Той въвежда редица психологически подробности, които по-ясно очертават уроците при възприемането на руския поет след Октомври 1917 г. Сега Блок идва у нас в България с по-различни, нови произведения, които разрушават наложилата се за него представа от времето на цикъла „Стихове за прекрасната дама“, в тоя смисъл на формирация се нов, *революционно мислец и вече революционно действащ български читател*. Блок предлага „неочаквано“ виждане, което обаче е толкова органично, блоковско, че ни се струва най-вярно.

Специалните проучвания в тая насока показват, че интересът е взаимен. Не само ние, българите, се интересуваме от Блок, а и той се рови в нашата история, дири поетичните ѝ координати. Много приятно е например, че в незавършената си автобиографична поема „Възмездие“ (1910—1921), увлечен в спомени за близкото героично минало, Блок пресъздава най-драматичните моменти в Освободителната руско-турска война от 1877—1878 г. На места стиховете добиват голяма изобразителна сила, образите на руските богатири израстват като фигури от древен епос:

Все крещены огнем и делом;
Их речи об одном твердят:
Как Белый генерал на белом
Коня, сред вражеских гранат,
Стоял как призрак невредимый,
Шутя спокойно под огнем;
Как красный столб огня и дыма
Взвился над Горным Дубьяком;
О том, как полковое знамя
из рук убитый не пускал;
Как пушку горными тропами
Тащил полковник помогал...⁶

Ала веднага трябва да добавя, че не с тия стихове от „Възмездие“ Блок става популярен у нас. За дълго време той е познат на читателя изключително като поет на мистичната любов. Още през 1908 г. в поместения „стихотворен албум“ във в. „Балканско ехо“ между произведенията на Ф. Сологуб, К. Балмонт и С. Городецкий намираме Блоквото стихотворение „Твой образ чудится невольно“ (1900). С малки прекъсвания тая линия на представяне продължава до 1921 г., дори и по-късно. Така в „Листопад“ (1921, кн. 2) и „Маскарад“ (бр. 6, 1923) се печатат стихове на Блок предимно от цикъла „*Ante Ducem*“, и „Снежна маска“. В „Хиперион“ се появява поемата „Нощна теменуга“, преведена от Stradivarius, псевдоним на Л. Стоянов. У читателя, анализирайки тия преводи, както и бележките и статиите, които ги съпровождат, неизбежно се налага убеждението, че немалка част от българските литератори продължават да живеят и мислят с понятия от преди войните — очевидно поради откъснатост от проблемите на следвоенната

⁵ Л. Стоянов. Пътят на развитието — В: Съветската литература в България. 1918—1944. Т. I. С., 1961, с. 154.

⁶ А. Блок. Собрание сочинений в двух томах. Т. I. М., 1946, с. 540.

революционна дейност или просто от желанието да демонстрират някакъв „закъснял“ аристократизъм на духа. . .

За неразбиране на Блок изобщо говори например фактът, че съвсем слаби негови творби, като „За любовта, поезията и държавната служба“, също се превеждат на български, дори се издават в отделни книги. На такива явления прогресивната литературна критика реагира отрицателно. „Да се разглеждат подобни преводи е истински губивреме. И малкото труд, който правим, е само за това, че книгата е от Александър Блок, един от най-големите поети на двадесетия век не само в руската земя“⁷ — пише основателно Николай Хрелков.

С други думи, в отношението към Блок след Октомври по своеобразен начин се пречупва поляризацията на идейните лагери в литературата. На крайнодесния фланг продължават да го наричат поет на „Непознатата“, на „Нощната теменуга“ и пр., а някои отиват дотам, че в разрез с истината определят „Дванадесетте“ като „единствено художествено постижение на символизма“⁸.

Иначе оценяват Блок поетите и литературните критици, свързани с комунистическата партия или намиращи се под нейното идейно влияние. За тях Блок е един от най-възторжените и първи певци на Октомврийската революция. Неслучайно „Дванадесетте“ и „Скити“ в късо време излизат в няколко превода; те увличат и вдъхновяват стотинките комсомолци, четат се и масово се декламират по села и градове. По-горе се позовах на Г. Цанев, тук ще допълня картината със спомени на Марко Темнялов: „Бях вече постъпил учител в . . . родното ми село Гложене. Другарят ми Христо Мазаджиев, който следваше право в Софийския университет и обичаше горещо руската литература, донесе знаменитата поема „Двенадцать“ на Александър Блок, издание на „Скифы“. Впечатлението от първия прочит бе замайващо. В потресни картини Блок рисуваше Октомврийската революция, която идеше да преобрази света. „Двенадцать“ и стихотворението „Скифы“, поместено в същата книга, аз научих наизуст. Неслучайно през януари 1923 г. на околийската конференция на учителите комунисти. . . на мен се падна да декламирам „Скити“.“⁹

В тези редове, възстановяващи атмосферата на обществените и литературните веяния близо преди 60 години, на преден план излиза връзката между политиката и литературата: те показват от каква изключителна важност е гражданската позиция на писателя; в период на остри социални сблъсъци неговото място е само при народа, на страната на прогресивните сили. Това също е един от уроците на Блок. А това, че той е завладял въображението на българските комсомолци, явно тук се намесват и някои други фактори — не само влиянието на литературата.

На първо място следва да изтъкнем въздействието на самия живот — епичния размах на гражданската война в Русия, освободителните идеи на Октомври, както и насрещните течения — вътрешните национални революционни сили. Това е времето, когато се преоценяват ценностите, когато се търсят нови пътища не само в живота на народите, но и в развоя на литературата и изкуството.

В тази именно обстановка у нас излизат почти едновременно два превода на „Дванадесетте“ — първият принадлежи на Д. Осинин, поместен е в сп. „Червен смях“ (кн. 3, октомври 1920). Преводът е напечатан в прозаични редове; с малки подобрения в отделни стихове и рими Осинин го издава едва през 1944 г. в „Партиздат“. Този превод остава почти незабелязан от читателите и критици.

Вторият превод е направен от Гео Милев: първоначално в сп. „Везни“ се появяват VIII, IX, XI и XII глава,¹⁰ а наскоро цялата поема е издадена като брошура.¹¹ Преводът, както и статиите за Блок, които пише Гео Милев, се оказват творческа среща на двама близки по биография поети — неспокойни натури, отлично запознати и с интимното, и със съвременното

⁷ Развигор, бр. 71, 24 юни 1922 (отделното издание на „За любовта, поезията и държавната служба“ е осъществено във Враца).

⁸ Хиперион, 1926, кн. 3, с. 157.

⁹ М. Темнялов. С Октомври и съветската книга. — В: Съветската книга в България. 1918—1944. Т. 2. С., 1964, с. 236.

¹⁰ Везни, т. II, 1920, кн. 2.

¹¹ А. Блок. Дванадесетте. С., 1921.

изкуство и литература, непрекъснато търсещи нови идейни и естетически хоризонти. И Блок започва със символизма, и Гео Милев, макар за късо време, също пропагандира поезията на Бодлер, По, Верхарн, за да изостави постепенно като редактор на „Везни“ предишните си модернистични възгледи и чрез опита и примера на Блок и Маяковски да започне да преценява от друга, нова гледна точка литературните явления, промените в обществото и специално отношението към реализма като естетическа категория. Конкретно срещата му с Блок и поемата „Дванадесетте“, тъй да се каже, идва да ускори целия процес.

За да се видят по-добре уроците на Блок, тук ще се опитам да допълня някои страни или моменти в творческите контакти и отношения на Блок и Гео Милев, привличайки наред с познатите и нови материали от биографията и културното окружение на българския поет.

Според мен темата Блок и Гео Милев подсказва важни теоретически решения — за връзките на двама типологично близки поети, за различните „граница“, „форма“ и „страна“, на социалистическата литература в съотношението ѝ с другите нереалистични течения от 20-те години и др. Защото при цялата ангажираност на Блок и Гео Милев съответно с модернизма и с експресионизма всеки по индивидуален път и в различно време изживява противоречията на революционната епоха и в своите зрели произведения набелязва чертите на новия художествен метод — социалистическия реализъм, — наистина в началото преплетени и в „съседство“ с елементи на символизъм, експресионизъм, модернизъм.

Но по-добре да се обърнем към самите проблеми и автори. В критическата литература, струва ми се, досега не е отделено необходимото внимание на оня изключителен дял в развитието на Гео Милев и конкретно на отношението му към Блок и Маяковски, който се набелязва в есента на 1920 г. и е обусловен от контактите с актьорите на Московския художествен театър, пристигнали на гастроли в София. Представленията, беседите с гостите получават необикновен отзвук в неспокойната натура на Гео Милев. Няма да бъде невярно, ако кажа, че за него престоят на бъдещите мхатовци в нашата столица е истинско откритие. Какво ми дава право да мисля така?

Пристигането на групата на Качалов в София непосредствено се вписва в културните прояви на столицата и има пряко или косвено отношение към Гео Милев. Ще напомним само, че през януари 1920 г. в Народния театър се е състояла премиерата на „Мъртвешки танц“ от А. Стриндберг. Като режисьор на тази постановка Гео Милев вложил в нея цялото си умение и разчитал на успех. Ала публиката и критиката посрещат представлението двойко — с положителна рецензия излиза Н. Райнов, докато отзивът на Ив. Вазов е напълно отрицателен. С пословичната си вярност на реализма и гражданско-патриотичната линия в нашата нова литература и този път Вазов възразява на модернистичните увлечения в Народния театър, наричайки „Мъртвешки танц“, „Ева и змията“, „В ноктите на живота“ и други „нелепи творения“, родени от болнави въображения, жадни да поразят с нещо ново, чудато и страшно блазираната публика на Запад.¹² Така че неуспехът фактически изправя Гео Милев пред дилемата — кои са в същност истинските, трайните ценности в изкуството.

Междувременно той е свидетел на големите тържества, организирани в столицата към 70-годишнината от рождението и 50-годишнината от литературната дейност на Вазов. Сега става онова, което най-малко може да се очаква от един убеден пропагандатор и теоретик на експресионизма като Гео Милев.¹³ Оглеждайки половинвековната дейност на народния поет, той намира сили да прекрачи през... себе си, т. е. приема Вазов тъкмо за това, заради което символистите и представителите на неокантианската критика у нас го отричат — заради постоянните му връзки с живота и борбите на народа. Язык в отрицанието, Гео Милев е още по-язык в утвърждението: „Стихотворения, романи, разкази, драми — една дълга верига от поетически

¹² Ив. Вазов. Събрани съчинения. Т. XVIII. С., 1958, с. 854.

¹³ Само преди година Гео Милев разпалено защищаваше идейните основи на експресионизма (друг е въпросът, че като течение експресионизмът е нееднороден и от различните му аспекти се обяснява по-нееднакво начин). „Тук предметът е дух — пише Гео Милев, — рожба на дух. В експресионистичното изкуство не съществува външна, веществена, реална форма: човек, кон, къща, дърво, а съществува художествена форма, създание на духа Аз.“ *Везни*, г. I, 1919, кн. 10, с. 300.

трудоу, в които живее българската душа в най-интензивния момент на своето национално съществуване.¹⁴

Стъпката, както се вижда, е направена, макар че във „Везни“ продължават да излизат статии против Вазов. По-важното е, че у главния редактор е настъпила промяна в старите му възгледи за изкуството. В това именно състояние той среща групата на Качалов... В София представленията ѝ се превръщат в народни празници и спонтанни манифестации на дружбата и любовта на трудещите се в близката до народа интелигенция към руския народ. И как иначе. Много от нашите видни артисти са възпитаници на театралните школи в Петербург и Москва, мнозина са посещавали преди войните представленията на МХТ. Тия празнични настроения най-точно е предал актьорът Стефан Киров: „Една телеграма от Цариград до главния режисьор при Народния театър Дуван-Торцов съобщава, че Московският художествен театър ще дойде. Факт е, че той вече лети с експреса към България. Не знам съм ли с това, или действителност.“¹⁵

В същия повишен тон за пристигането на МХТ откликва и сп. „Наши дни“ на А. Страшимиров: „То бе легенда — тогава Качалов и другарите му играеха в червена Русия и никакъв наш копнеж не би могъл да ги доведе в София...“¹⁶

Вълнува и споменът на Олга Книпер, която през 1956 г., т. е. след 36 години, повторно е на гастроли в София. За някогашното посрещане на групата в столицата голямата руска артистка разказва: „И не само аз, а всички мои другари станаха гости на българските артисти, които не ни позволиха да отседнем в хотели и веднага от влака ни грабнаха и ни заведоха в своите квартири.“¹⁷

В една от тези квартири ще е станала срещата на Гео Милев с чародея на руската сцена Василий Иванович Качалов. Но в случая аз имам пред вид не актьора Качалов, когото Гео Милев гледа с рядко удоволствие в ролите на Астров във „Вуйчо Ваньо“ от А. Чехов, Иван Карамазов в „Братя Карамазови“ от Ф. Достоевски и др. Става дума за рецитатора Качалов и преди всичко за Качалов като художествен изпълнител на стихотворения и поеми от Ал. Блок и В. Маяковски.

Навярно в една от квартирите, за които с такава признателност пише Олга Книпер, Гео Милев ще е слушал за първи път „Дванадесетте“ на Блок и откъси от „150 000 000“ на Маяковски. „Увлечението по Маяковски — пише съветският театровед В. Я. Виленкин — започва у Качалов още през двайсетте години, по време на гастролите в чужбина.“¹⁸

Всичко това е много важно не само като обществена атмосфера, но има определено значение за правилното разбиране на духовните предпоставки, при които Гео Милев слуша (именно *слуша!*) Качалов като изпълнител на стихотворения и поеми от Блок и Маяковски.

Допълнително доказателство за новия, подчертано субективен подход на Гео Милев към постановките на групата на Качалов, към новата естетика на МХТ откриваме преди всичко в рецензиите, които поетът пише в продължение само на няколко месеца. Сега не просто наблюдава, а страстно изучава отделните актьорски и режисьорски постижения. За късо време у него надделява впечатлението, че опорната точка, дълго търсена преди това в поезията на Е. Верхарн, по-късно в левия експресионизъм на Е. Толер, този път действително е намерена. В рязко утвърдителен тон, така прилигащ на характера му, Гео Милев изказва положителното си заключение за изкуството на Московската театрална труппа. Съедновременно — това не трябва да се подминава — възторгът от преживяното и голямата естетическа наслада от играта на В. И. Качалов, О. Книпер, М. Н. Германова, Н. О. Масалитинов и др. видимо го затрудняват като рецензент в намирането на най-точните определения, с чиято помощ да разкрие новото, принципино различното в изкуството на МХТ, сравнено с изкуството на Райнхард, чийто театър

¹⁴ Гео Милев. Избрани произведения. Т. II. С., 1965, с. 154—155.

¹⁵ Зора, 13 окт. 1920.

¹⁶ Наши дни, 1921, кн. 3. Причината групата на Качалов да се яви „неочаквано“ в София е следната: през юни 1919 г. тя гастролира в Харков, но временно градът бива зает от белите. Това поставя артистите в крайно затруднено положение. Едва по-късно те заминават за Турция, оттам — за България, Югославия, Австрия, Германия и през 1921 г. се завръщат в Москва.

¹⁷ Из Програмата на МХАТ при втория му гастрол в София през 1956 г.

¹⁸ В. И. Качалов. Сборник статей, воспоминаний, писем. М., 1954, с. 356.

познава от престоя си в Берлин през 1918—1919 г., и това може би го навежда на термина *сървър-реализъм*. Ала какво съдържание Гео Милев влага в този термин, става ясно от следните редове: „Изкуство без сладникава и напевна сантименталност или тлъста преувеличеност, а изкуство на стилината простота, озарена от психологическото състояние на художественото преобразуване, изкуството на Качалов, Книпер, Германова, Масалитинов.“¹⁹

Нека не помисли читателят, че в случая аз искам да представя Гео Милев едва ли не като поборник на реализма. Това е несериозно, нито има основание в художественотворческата практика на поета. Приведените данни имат друг смисъл: в общия идеен развой на Гео Милев насочването му към изкуството на МХТ разкрива оня тип литературни взаимоотношения, при които авторът, изоставяйки естетиката на модернизма, дори и намира по законите на някаква своя, вътрешна логика опора първоначално в поетиката на реализма, преди да премине към овладяване принципите на социалистическото изкуство. Вариантите естествено могат да бъдат най-различни, но в общи линии този е магистралният път. По-късно сродно развитие ще наблюдаваме у писатели като Л. Стоянов, Св. Минков, Д. Димов и др.

За уроците на Блок, отразили се положително върху творчеството на Гео Милев, съдим още по известното „Експресионистично календарче“ за 1921 г. Въпреки мозаичността на поместените тук материали не може да не се отбележи тенденцията да се дава преднина на такива, които носят социална проблематика. Накратко, под въздействието на революционните събития в страната и на идеите на Октомври и на първите произведения на младата съветска поезия, предимно на Блок и Маяковски, Гео Милев все по-уверено се насочва да дири брод към революционните маси, а оттам — нови средства за поетичен изказ.

Още по-осезателно уроците на Блок ще открием в съдържанието на антологията „Кръщение с огън и дух“ (1923). Почти всички автори и произведения, поместени в нея, са подбрани с оглед на новата, бих добавил, *единствената* тема за Гео Милев — темата за революцията, за народа в революцията, за свободния човек. На Блок са посветени няколко прозорливо написани реда: „Пророк на руската революция“, който „възпя Болшевишката революция от 1917 в своята поема „Дванайсетте“ (дванайсетте червеноармейци — апостоли на новия идеал на революцията. . .)“. Обърнете внимание: с тези редове Гео Милев доразвива онова, което само преди няколко месеца беше писал за Блок по случай смъртта му.

2

Изследванията в тая насока установяват и други уроци на Блок. Оказва се, че Гео Милев не е само един от първите и най-добрите преводачи на руския поет, но в някои моменти от идейното си развитие типологически се схожда с развитието на Блок. Тая „зависимост“ пръв обосновава Г. Бакалов.²⁰ Близост в случая не означава пълно сходство. Двамата поети са твърде далечни по възпитание, литературни и граждански предпочитания, дарба на художник и т. н. Въпреки това съпоставянето им разкрива интересни типологически сходства, плод на „еднаквост“ в историческото движение на масите, на борбата за социализъм в двете братски страни.

Например развойа на Блок след революционната 1905 г. отчасти Гео Милев *повтаря* по време на сп. „Везни“ (1919—1922), обявено от него за орган на българските модернисти. През тригодишното му издаване *редакторът* Гео Милев изживява сложно и противоречиво развитие в гражданските си и литературните си възгледи, което завършва с решението да спре сп. „Везни“. В периода на сп. „Пламък“ 1924—1925 той става вече гореш застъпник на социалната и революционната, открито ангажираната литература. В „Пламък“ помества и „Септември“ — най-значителното творение в художественото му наследство и в литературата за Септемврийското въстание изобщо. Известно е, че авторът заплати с живота си всеки ред на поемата. Известни са многократно правените ѝ анализи и проучвания. Това ме освобождава от задължението тук подробно да разглеждам потеклото на поемата, жанровите ѝ особености. В какво все пак виждам общото и различното между нея и „Дванайсетте“ на Блок?

¹⁹ Гео Милев. Избрани произведения. Т. III. С., 1965, с. 103.

²⁰ Звезда, г. I, 1932, с. 341.

Първо, по тематика и двете поеми съдържат нещо, качествено ново в идейно-тематичните насоки в развитието на Блок и Гео Милев: от една страна, погледът им е обърнат напред към такива преломни исторически събития като Октомврийската революция в Русия и Септемврийското въстание от 1923 г. в България, от друга — за тях остава „скрита“ организиращата роля на комунистическата партия при този скок в бъдещето. Второ, макар в нееднаква степен, но и Блок, и Гео Милев първоначално се изявяват на попрището на модернизма, а по-късно след крушението на *стария свят* те се оказват в конфликт спрямо собственото си поетическо минало. На това *минало* Блок и Гео Милев противопоставят идеята на социалистическата, народната революция. И двамата стигат до извода, че народът е истинският творец на всички материални и духовни ценности — Блок пише прогресивната статия „Интелигенция и революция“ (1918), почти аналогични мисли развива Гео Милев в „Свет и во тъме светит“ (1924).

Трябва да се изтъкне и трета близост — „Дванадесетте“ и „Септември“ се раждат в резултат на творчески осъзната необходимост от вътрешно преустройство на руския и българския поет, те са висш продукт на цялостното им идейно и естетическо превъзрождаване. Същевременно в тях откриваме продължена и доразвита традицията. Например темата за богоборчеството. Подходът е сходен, ала решението различно — у Блок Христос се появява в края на поемата, за да „освети“ делото на дванайсетте червеноармейци,²¹ у Гео Милев бившият църковен служител в момента, преди да бъде обесен, заплъва в посока на храма, дето е служил литургия. И все пак двете поеми — може би това е най-същественото — поставят началото на нова традиция. Като революционно-социалистически произведения те рязко се отличават по сюжет и метрика, ритъм и изразни средства от „старите“ лиро-епични и романтично-героични поеми.

Несъмнено в най-тясна връзка с „Дванадесетте“ стои „Септември“ по отношение на романтичната героизация на събитието. По думите на Г. Бакалов дванайсетте червеноармейци на Блок вървят към последния, решителния бой с карабини през рамо, в снежната буря, сами, докато у Гео Милев те не са вече дванайсет, а

Хиляди —
маса —
народ.

Последното, което обличава още повече двете поеми, е органичното съчетаване на два лексически потока в единна структура: редом с най-изтънчените изрази и с филигранно изработения стих в „Дванадесетте“ Блок нарочно допуска употребата на „улични“ думи, откъси от популярни маршове и песни, частушки и пр. В „Септември“ Гео Милев също не се бои да въведе подобно смесване на „стиловете“ — очевидно съзнателно. Ето думи и цели редове от църковно-религиозен произход:

... Там цъфти Ханаан
от Правдата обетован...

Или:

Ужасени отвис небесата
нададоха вик
блажените жители на светлия рай:
— на Бога свирепе Осанна...

Покрай тях Гео Милев вписва изрази, взети направо от улицата:

Захрачи
и плю.

Това са трудни уроци. Защото всяко дело е самотбитно, неповторимо. Набелязаното дотук с нищо не намалява геомилевското в поемата „Септември“. Защото изтъкнатите сходства са

²¹ Смятам за неубедителен „паралела“, който се опитва да прави Е. Даскалова между Христос на Блок и Христос на Гео Милев, от една страна, а, от друга — с Христос на Достоевски. — Вж. Год. на Соф. унив., т. LIX, кн. 2, с. 235—236.

само „подробности“, които от по-друг ъгъл очертават богатата творческа инвенция на българския поет. „Септември“ носи обаянието на значителна национална поема, адресирана към едно от най-големите събития в най-новата ни история. Много вероятно това е почувствувал норвежският славист проф. Мартин Наг. Като подчертава, че Гео Милев е строил поемата „Септември“ в приятелска полемика с „Дванадесетте“ на Блок, освен това и по „омировската“ цел на Маяковски в поемата „150 000 000“, той постига модерен, дори „модернистичен“ героичен епос със земна, революционна предпоставка; накрая ученият добавя: „Резултатът е бил една завършена, една органично погледната милевска поема — структура с европейска важност, що се касае до естетическата стойност.“²²

Традициите на Блок са разнородни и многослоестни. Винаги когато се връщаме към първите отражения на Октомври в нашата поезия не само поради юбилейната дата, не само от чувство на преклонение пред това велико събитие, ще срещаме името на Блок, ще се връщаме към поетичните му прозрения в „Дванадесетте“. Неговото присъствие обяснява редица от процесите, породени с отричането на символизма в българската поезия през 20-те години, с освобождаването от някои идеалистически увлечения и формалистични търсения в литературата, с укрепване мисията и ролята на творца в съвременното общество.

Изобщо за Александър Блок могат да се кажат още много и хубави, силни думи. Едно е езпошно: далеч преди Октомври със силата на своя голям и разностранен талант той прозря ашето време, протегна ни ръката си, вписа се между нас. В цикъла „Ямбы“ Блок изрече най-съкровеното, обърна се директно към нас:

Пусть душит жизни сон тяжелый,
Пусть задыхаюсь в этом сне, —
Быть может юноша веселый
В грядущем скажет обо мне:

Простим угрюмство — разве это
Скрытый двигатель его?
Он весь — дитя добра и света,
Он весь — свободы торжество!
5 февр. 1914

Това е заветът на Блок. На нашия Блок — великия руски и световен лирик.

СПОМЕНИ

(По повод 80-годишнината от рождението на проф. Тодор Боров)

Иван Дуйчев

Без да забравяме приноса и огромните заслуги на починалия преди няколко години акад. Никола В. Михов (1877—1962), трябва да признаем проф. Тодор Боров като същински основоположник — именно като теоретик и организатор на българската библиографска наука и на книговедението. За да бъде оценено в пълнота делото на проф. Т. Боров, човек трябва да има ясна представа за мястото на книговедението и специално на библиографията в развоя на науката и изобщо на културата. Едва ли е потребно да се припомня, че библиографията като помощна научна дисциплина се заражда и развива единствено като проява на истинска зрелост в книжовния живот. Говорейки за миналата наша култура от Средновековието насам, ние с пълно право можем да се гордеем преди всичко с огромния принос на българския народ в областта на

²² М. Наг, Блок, Маяковски, Гео Милев. — Литературна мисъл, 1969, кн. 5, с. 45.